

Yazar/Author
Onur KURUKAYA*

Makale Adı/Article Name

Muhâkemetü'l-Lügateyn'deki Yüz Fiilin Kılınış Özellikleri

*Characteristics Of The Actions Of One Hundred Verbs In The Muhâkemat
Al-Lugatayn*

ÖZ

Yargı ve hareket bildirmesiyle dilde çok önemli bir işlevi olan fiiller kendi içerisinde, herhangi bir ek veya tamlayıcı almadan bir zaman anlamına sahiptir. Bu zaman anlamını veren özellik kılınış (actionality) olarak adlandırılır. Kılınış, araştırmacıların birçoğunun tanımladığı üzere bir fiilin iç zamanıdır. Bu iç zaman çeşitli yollarla (tekrar, kip ekleri vb.) geçici olarak değişebilir. Fakat her fiil sahip olduğu sözlüksel anlam bakımından bir kılınış türüne sahiptir. Kılınış türleri olay, süreç gibi özellikler göz önüne alınarak son sınırı vurgulayan, sınır vurgulamayan ve ön sınırı vurgulayan olarak üç çeşittir. Ali Şir Nevâyî'nin Farsça ile Türkçeyi karşılaştırdığı eseri Muhâkemetü'l-Lugateyn dil araştırmalarında birçok yönden incelenmiştir. Nevâyî'nin eserinin giriş kısmından sonra birdenbire listelediği yüz fiil eserinde yaptığı karşılaştırmanın bir kısmına temel oluşturur. Bu fiiller kılınış bakımından incelenmeye değerdir. Nevâyî'nin saydığı fiiller daha çok sınır vurgulamayan fiillerdir. Nevâyî'nin verdiği örneklerden hareketle daha çok şiirlerdeki fiillerin listeye dâhil edildiği söylenebilir. Saydığı bütün fiillere şiirlerden örnek vermese de diğer fiillerin de şiirlerden alınmış olabileceği sonucunu çıkarabiliriz.

Anahtar Kelimeler: Kılınış, Muhâkemetü'l-Lugateyn, Ali Şir Nevâyî, Fiil, Çağatay Türkçesi.

ABSTRACT

Verbs, which have a very important function in language by expressing judgment and action, have a tense meaning by themselves without taking any affix or complement. The property that gives this tense meaning is called actionality. Actionality, as defined by most researchers, is the internal tense of a verb. This internal tense can change temporarily in various ways (repetition, modal affixes, etc.). However, every verb has a type of actionality in terms of its lexical meaning. There are three types of construction: Finitransformative, Non-transformative, and initiotransformative, taking into account features such as event and duration. Ali Şir Nevâyî's work Muhâkemetü'l-Lugateyn, in which he compares Persian and Turkish, has been analyzed in many ways in language studies. The one hundred verbs that Nevâyî suddenly lists after the introduction of his work form the basis of some of the comparisons he makes in his work. These verbs are worth analyzing in terms of actionality. The verbs listed by Nevâyî are mostly non-transformative verbs. Based on the examples given by al-Nawâyî, it can be said that verbs in poems are mostly included in the list. Although he does not give examples from poems for all the verbs he lists, we can conclude that other verbs may have been taken from poems.

Keywords: Actionality, Muhâkemetü'l-Lugateyn, Ali Şir Nevâyî, Verb, Chagatai Turkish.

Extended Abstract

When analysing grammar books, verbs are generally analysed in terms of their structure. These analyses usually focus on simple, derived and compound verbs. However, verbs can be analysed according to many different criteria, with the affixes they receive and their immanent structure. These analyses are mostly in terms of aspect, modality and actionality.

Actionality is the internal tense of a verb. In other words, it is the time within the verb itself, independent of the affixes it has received and the context in which it is located. This time emphasises a certain point of the event. The actionality of the verb also changes depending on where the event is emphasised. For example, the verb *öl-* is in the group of verbs that finittransformative because it is not a verb that takes place in an instant and does not involve any process. The verb *yürü-*, on the other hand, belongs to the group of non-transformative verbs because it does not emphasise a specific time.

The views that form the basis of the actionality issue are contained in Vendler's 1957 article *Verbs and Times*. According to Vendler, verbs do not contain tense meaning only through modal affixes. Verbs have time in themselves. Vendler divides verbs into four groups according to their tenses: Activity, accomplishment, achievement and state verbs. Later, some researchers, such as Comrie, made similar classifications based on this classification (Vendler, 1967: 107-108). A verb classification similar to Vendler's was also made by Comrie. In his classification, Comrie identified three main groups according to the internal meanings of the verbs. The first is punctual and durative; the second is finite and atelic; and the third is static and dynamic (Comrie, 1976: 41-48).

Johanson was the first to analyse the concept of actionality in Turkish. Johanson devoted a chapter of his 1971 book *Aspekt Im Türkischen* (Johanson, 1971) to the topic of actionality in Turkish. He later revisited these views in his work *Viewpoint Operators in European Languages*, in which he also addressed the issue of pronunciation in European languages. According to Johanson, there are basically three different types of verbs in Turkish. These are non-transformative, finittransformative and initiottransformative verbs. Johanson categorised these three groups according to their dynamic and static aspects.

In the studies conducted in Turkey, although it is stated that actionality is the internal tense of a verb (Aksan, 2003, p. 68; Aslan Demir, 2013, p. 68; Bacanlı, 2007, p. 10; Karadoğan, 2009, p. 7), it is also stated that it is a lexical category and a sub-branch of the aspectual category and that it can be changed by complement, determiner and aspectual affixes (Aksan, 2003: 68). Studies in Turkey are mostly based on Johanson 2000 and 1971 and focus mainly on the actionality structures of verbs in historical and contemporary Turkish texts.

In the classifications of actionality made by Turkish researchers, the terms transformation and boundary come to the fore. However, the terms '*son sınırı vurgulayanlar*' (finittransformatives), '*ön sınırı vurgulayanlar*' (initiottransformatives) and '*sınır vurgulamayanlar*' (non-transformatives) are generally used, as proposed by Mustafa Uğurlu (Uğurlu, 2003). According to this classification, for example, the verb *uyu-* is in the group of verbs that *ön sınırı vurgulayanlar* (initiottransformative) because it consists of two phases that emphasise first the transition to the actionality of *uyu-* and then the continuation phase. The verb *aç-* belongs to the group of verbs that *son sınırı vurgulayanlar* (finittransformative) because it does not contain a continuation in which it occurs in one moment. The verb *yürü-* belongs to the group of verbs that *sınır vurgulamayan* (non-transformative) because it is a verb that does not occur in one moment but spreads over time and contains a continuation.

Muhâkemetü'l-Lugateyn was written by Ali Şir Nevâyî to compare Turkish and Persian. Günay Kut, who seeks an answer to the question of why this work was written, states that the large number of works written in Arabic and Persian worried Nevâyî and therefore he tried to prove that Turkish was superior to Persian (Kut, 2020: 74). Barutçu, on the other hand, says that the answer to this question can be found by looking at the literary and cultural life of Turkey in Nevâyî's time and before (Barutçu-Özönder, 1996: 9).

In a study analysing *Muhâkemetü'l-Lugateyn* in terms of propaganda, it was found that Nevâyî used persuasive language and did not even give negative examples about the target audience. It was also found to have ten basic elements of propaganda (Asar et al., 2020,: 2774).

Before making this comparison, Nawâyî also mentioned Hindi and Arabic; he excluded Arabic from the comparison because he considered Arabic a sacred language and Hindi an unworthy language. After this information, the comparison begins.

In the section on actionality analysis, one hundred verbs listed by al-Nawâyî before the start of the analysis are analysed. Here we have no information about the criteria according to which Nevâyî selected these verbs. However, the fact that the selected verbs can be easily found in the dictionaries of the Chagatai field

and that some of them still exist in today's Turkish dialects leads us to believe that these verbs are widely used in literary and everyday language and are known by everyone. In determining the pragmatic characteristics of one hundred verbs in this work, the criteria used were those of Ahmet Karadoğan's work entitled "Türkiye Türkçesine Kılınış". As some verbs have more than one meaning, they may have different behavioural characteristics.

As a result, 30 verbs son sınırı vurgulayanlar (finitransformatives), 83 verbs sınır vurgulamayanlar (non-transformatives) and 3 verbs ön sınırı vurgulayanlar (initiotransformatives) were identified. The fact that examples are usually given from literary works strengthens the possibility that these verbs are taken from literary works. This shows that process verbs are more often used in literary works. The ön sınırı vurgulayanlar (initioransformatives) verbs are the most interesting group of verbs because they consist of two stages as event and continuation. The limited structure of this verb group in Turkish is reflected in the verb list here.

Giriş

Fiiller dillerin söz varlığında yargıyı belirtmede önemli yer tutan öğelerdendir. Daha çok hareket bildirme özelliğiyle zihnimizde yer tutan fiiller aslında *görünüş, kılınış, zaman, kiplik* gibi birçok açıdan da çok yönlü bir sözcük türü olma özelliğine sahiptir. Gramer kitaplarını incelediğimizde fiil dışındaki sözcük türleri olan isim, zarf, zamir gibi türlerin tasniflerinin çoğunlukla birbirine yakın olduğunu görmekteyiz. Fakat fiil konusunda bu durum biraz daha belirsizdir. Yapı bakımından basit, türemiş, birleşik fiil tasnifi çok belirgin olsa da semantik bakımdan fiil tasnifinde çoğu zaman incelenen dönem ve eserler üzerinden gidilerek birçok fiil sınıfı ortaya çıkarılmıştır¹.

1. Kılınış Kavramı

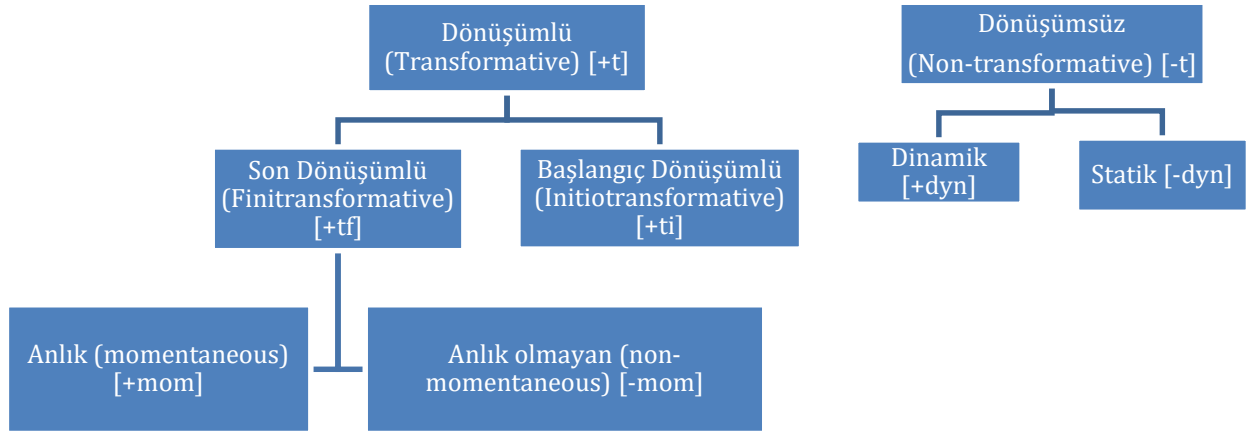
Bir fiil çeşitli zaman ekleriyle belirli bir anı işaretleyebilir. Fakat fiiller zaman eklerini almadan da belirli bir zamana sahiptir. Kılınış, fiilin zamanı ile ilgili anlam bilimine ait bir kavramdır. Bu zaman, fiilin içinde bulunduğu bağlamdan bağımsız olarak fiilin kendi anlamına dâhil olan bir unsurdur. Her ne kadar cümle içindeki zaman ifadeleri fiilde kılınış değişikliği ortaya çıkarsa da her fiil kendi zamanına sahiptir. Kılınış kavramının temelleri Vendler'in 1957 yılındaki 'Verbs and Times' makalesinde atılır. Daha sonra bu makalesini ufak değişikliklerle 'Linguistics in Philosophy' adlı kitabının bir bölümüne dâhil edecektir. Bu makalesinde Vendler, fiillerin zaman kavramını sadece kip ekleri ya da kip işaretleyicileriyle değil başka yollarla da içerebildiğini ifade eder. Bu yol fiilin kullanımıyla ilgilidir. Bir fiilin kullanımı zaman kavramını varsaydığını ve içerdiğini de gösterebilir (Vendler, 1967: 97). Vendler, fiillerin sahip olduğu zamanlardan yola çıkarak dört kategori belirlemiştir: Koşmak, yürümek, yüzmek, bir şeyi itmek ya da çekmek gibi fiiller etkinlik/aktivite (activities); resim çizmek, sandalye yapmak, ev inşa etmek, roman yazmak ya da okumak, vaaz vermek, ders vermek ya da derse katılmak, satranç oynamak, büyümek, hastalıktan kurtulmak, bir şeye hazırlanmak gibi fiiller tamamlamalar (accomplishments); bir şeyi tanımak, fark etmek, tespit etmek ve tanımlamak, bir nesneyi kaybetmek veya bulmak, zirveye ulaşmak, yarışı kazanmak, sınırı geçmek, bir şeyi başlatmak, durdurmak ve devam ettirmek, doğmak ve ölmek gibi fiiller erişiler² (achievements); bir şeye sahip olmak, elinde bulundurmak, arzulamak veya istemek, sevmek, sevmemek, nefret etmek, hükmetmek gibi fiiller durum (states) fiilleridir (Vendler, 1967: 107-108). Vendler'e benzer bir fiil sınıflandırması da Comrie tarafından yapılmıştır. Comrie, fiillerin içsel anlamlarına göre yaptığı sınıflandırmada üç ana grup

1 Bu konuyla alakalı Hüseyin Yıldız tarafından yerli ve yabancı araştırmacıların tasnif denemelerine dayanan bir çalışma yapılmıştır (Yıldız, 2017). Bu çalışmada Chafe, Cook, Langacre, Vendler, Levin, Van Valin, Wilson, Korhonen, Briscoe, Biber, Zieme, Dankoff-Kelly, Jaeckel gibi yabancı araştırmacıların; Şirin, Hacıeminoğlu, Barutçu-Özönder, Doğanata gibi Türk araştırmacıların tasniflerine yer verilmiştir. Ayrıca Türk dünyasında Arnazarov, Güder, Recebli, Caferov, Rızayev, Budagova gibi araştırmacılar tarafından da fiil tasnifleri yapılmıştır.

² Tamamlama ve erişilim terimleri Aslan-Demir 2013'ten alınmıştır.

belirlemiştir. Bunlardan ilki anlık (punctual) ve süreçli (durative); ikincisi sonlu (telic) ve sonsuz (atelic); üçüncüsü ise statik (static) ve dinamik (dynamic) fiillerdir (Comrie, 1976: 41-48).

Türkçede kılınış kavramını ilk olarak inceleyen araştırmacı Johanson'dur. Johanson'un çalışması 2016'da Nurettin Demir tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Johanson 1971'deki çalışmasında Türkçe fiilleri kılınış bakımından BİTD (Bitiş Dönüşümlü), -BİTD (Dönüşümsüz) şeklinde ikiye ayırmıştır (Johanson, 2016: 168-169). Sonradan ayrı bir grup olarak ele alacağı BAŞD (başlangıç dönüşümlüleri) ise dönüşümsüzlerin bir alt grubu olarak göstermiştir (Johanson, 2016: 181). 2000 yılında ise bu sınıflandırmasını genişletmiştir. Johanson'un bu çalışmasında belirlediği kategoriler şu şekilde şematize edilebilir (Johanson, 2000: 58):

Şekil 1. Johanson'un kılınış sınıflandırması (Johanson, 2000: 58)

Johanson, bu şemanın beş temel kategoriden oluştuğunu ifade eder: 1. Anlık son dönüşümlü [+tf, +mom], 2. Anlık olmayan son dönüşümlü [+tf, -mom], 3. Başlangıç dönüşümlü [+ti], 4. Dinamik dönüşümsüz [-t, +dyn], 5. Statik dönüşümsüz [-t, -dyn] (Johanson, 2000: 58). Bu sınıflandırma büyük oranda Johanson'un 1971'de Türkçe fiil cümlelerine yaptığı biçimsel testlere dayanmaktadır. Vendler ve Dowty'nin, bakış açısı ile kılınış arasında ayırım yapmayan sınıflandırmasından oldukça farklı olan bu sınıflandırma temelde son dönüşümlü [+tf] ve başlangıç dönüşümlü [+ti] olarak ikiye ayrılan dönüşümlülük [+t] ve dönüşümsüzlük [-t] arasındaki ayırmadır. Johanson'un diğer sınıflandırmalardan ayrıldığı en önemli nokta ise fiillerden ziyade fiilleri ifade eden dilsel birimleri ve en az bir sözlük birimden oluşan aşama yapılarını değiştirebilen fiil öbeklerini sınıflandırmasıdır (Johanson, 2000: 59). Bir fiilin dönüşümlü olabilmesi için doğal bir evrimsel dönüm noktası olması gerekir. Bu dönüm noktası fiilin başlangıcı veya sonu olabilir. Dönüşümlü olmayan bir fiil [-t] bu sınırı ima etmez. Dönüşümlü fiiller [+t] telik (sonlu) yani herhangi bir sınırı bulunan içeriklere atıfta bulunur (Johanson, 2000:59).

Türkiye'de kılınış üzerine pek çok araştırma yapılmıştır³. Bu araştırmalardaki bazı tanımlara bakalım. Karadoğan'a göre "kılınış" ("sözlüksel görünüş", "aktionsart", "actionality", "manner

³ Kılınış kavramını ve Türkçe fiillerin kılınış özelliklerini ele alan teorik araştırmaların dışında bu çalışmalar genellikle tarihi ve çağdaş Türk dil ve lehçelerinin kılınış özelliklerini inceleyen makale ve tezlerdir. Tarihi metinlerdeki fiillerin kılınış özelliklerinin incelendiği bazı çalışmalar şunlardır: (Aktürk, 2024; Erim, 2021; Kabak, 2021; Ocak, 2024)

of action”, “actional content”) *fiil tabanındaki olayın gerçekleşme tarzı itibariyle zaman çizgisinde belli noktalara vurgu yapması veya yapmamasıdır*. Daha kısa söyleyişle kılınış, bir *fiilin iç zamanıdır* (Karadoğan, 2009: 6-7). Aslan Demir’e göre, kılınış [aktionsart, actionality], fiilin semantik yapısıyla ilgili leksikal bir kategoridir. Ancak fiil leksemi ile ilgili her türlü semantik değer kılınışın konusu olmadığını belirtmek gerekir; kılınış, *fiilin iç zaman yapısını* ve evrelerini konu alır (Aslan Demir, 2013: 68). Aksan da kılınışın, fiilin sahip olduğu *iç zaman* olduğunu, bu iç yapının fiilin birlikte olduğu tümleçler, belirteçler, görünüş ekleri vb. yoluyla değişime uğradığını ifade eder (Aksan, 2003: 68). Kılınış, fiilin ontolojik yapısıyla ilgilidir ve aspekt (görünüş) kategorisinin alt dalıdır. Bütün fiiller bir kılınışa sahiptir. öl-, gel-, uyan- fiilleri kesin bir bitiş sınırına ve dönüşüme işaret eder; yaz-, oku-, yürü-, düşün-, yaşa- fiilleri ise bitiş sınırına sahip değildir (Bacanlı, 2007: 10). Birden fazla anlama sahip olan sözcükler farklı kılınışlara sahip olabilmektedir. Kapıyı aç- ifadesindeki aç- fiili [+SS] iken, avucunu aç- ifadesindeki aç- fiili [+ÖS]’dir. Yine kapıyı kapat- ifadesindeki kapat- fiili [+SS] iken, gözünü kapat- ifadesindeki kapat- fiili ise [+ÖS]’dir (Karadoğan, 2009: 75). Görüldüğü üzere en temel nokta kılınışın fiilin iç zamanı olduğudur.

2. Kılınış Tasnifleri

Kılınış sınıflandırmaları fiilin iç zamanının hangi evreye vurgu yaptığına göre değişmektedir. Aslında kılınış kavramının temeli bir fiilin süreç içermesi veya içermemesi ile ilgilidir. Bu temel ayırmadan sonra fiilin içindeki sınır veya dönüşümün nereye vurgu yaptığı önemlidir. Bu temel ayrımlara göre üç farklı kılınış tipi ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de yapılan kılınış çalışmalarında farklı terimler kullanılmıştır. Sema Aslan Demir tarafından bir araya getirilen karşılıklar listesinde bu üç grup şu şekildedir: *dönüşümsüzler* [nontransformatives], sınır vurgulamayanlar, süreçli fiiller; *ön-dönüşümlüler* [initiotransformatives], ön sınırı vurgulayanlar, başlangıç sınırlılar, başlangıç dönüşümlüler; *son-dönüşümlüler* [finitransformatives], bitiş sınırlılar, bitiş-dönüşümlüler, son sınırı vurgulayanlar (Aslan Demir, 2013: 90). Biz, Uğurlu (Uğurlu, 2013) ve Karadoğan (Karadoğan, 2009) tarafından kullanılan “ön sınırı vurgulayanlar”, “son sınırı vurgulayanlar” ve “sınır vurgulamayanlar” terimlerini kullanacağız.

1.1 Son Sınırı Vurgulayan Fiiller [+SS]

Bu fiiller anlık olarak gerçekleşen fiillerdir. İçlerinde süreç barındırmazlar. Fiilin iç yapısındaki olay o anda olur ve biter. Herhangi bir süreklilik söz konusu değildir. Bu kılınış tipi için en tipik örnek olan öl- fiili (Johanson, 2016: 167) süreç barındırmaz. Anlık olarak gerçekleşir. Örneğin bir hastalık vesilesiyle ölmek uzun bir süreç gibi görülebilir. Fakat öl- fiili, anlık olarak gerçekleşir. Daha önceki aşamalar sadece bu fiilin hazırlayıcısıdır ve bu fiilin gerçekleşmesine dâhil değildir. Bu nedenle bu fiil [+SS] olarak görülür.

Bu grubu Johanson, Bitiş Dönüşümlü (BİTD) olarak adlandırmıştır ve şu şekilde bir test modeli önererek bu cümlede kullanılabilecek bir fiilin BİTD olamayacağını ifade etmiştir:

“x-di mi?”

“Evet, x-di ve hâlâ x-iyor?”

Bu fiil grubuna örnek olarak ise al-, bildir-, getir-, kalk-, kapat-, kır-, öl-, ver-, yak-, yık-, yırt- örneklerini vermiştir. Eğer bu gruptaki fiillerden biri tekrara düşerse -BİTD olur (Johanson, 2016: 168-169). Karadoğan bu fiil grubunun -(I)k ekiyle olan ilişkisinden hareketle bir kalıp cümle daha geliştirmiştir (Karadoğan, 2009: 14):

x-di mi evet x-di ve hâlâ x-(i)k

Son dönüşümlü fiillerde, fiil içeriğinin sonuna ulaşılmasıyla yeni duruma sıçramanın gerçekleştiği içsel ve evrimsel bir dönüm noktası kavramsallaştırılır. Ulaşmak ya da ölmek gibi son dönüşümlü fiiller tamamlanmaya doğru gidiyor olsalar da mutlaka tamamlanmış olarak öngörülemez. Fiil, son sınıra ulaşmadıkça tam olarak gerçekleştirilmiş gibi sayılmaz, bu noktadan

önceki süreç sırasında da izlenebilir (Johanson, 2000: 60). Johanson, son dönüşümlü fiillerin aşamalı gerçekleşme testlerinde olumsuz tepki verdiğini, ‘X süre boyunca’ (iki saat boyunca eve ulaştı) şeklinde zaman zarflarıyla uyumsuz olduğunu; ‘X saat içinde’ (iki saat içinde eve ulaştı) şeklindeki zarflarla uyumlu olduğunu ifade eder (Johanson, 2000: 60). Son dönüşümlü fiiller anlık son dönüşümlü [+tf, +mom] ve anlık olmayan son dönüşümlü [+tf, -mom] olarak ikiye ayrılır. Anlık son dönüşümlülerde süreç belirsizdir ve ani dönüşümler gerçekleşir. Fiil kesinlikle bölünemez olarak düşünülür; kısa süreli olayların bile zaman içinde uzantısı olmasına rağmen bitişle birleşen süreç ve başlangıç ilgisizdir (Johanson, 2000: 61). Anlık olmayan son dönüşümlü fiillerde az ya da çok bir süre bulunur. Bu fiiller Vendler’in tamamlama (accomplishments) fiillerine karşılık gelir. İngilizce ‘die’ (ölmek), Yunanca ‘paghóno’ (dondurmak) gibi fiiller bu gruptadır (Johanson, 2000: 62). Karadoğan, son sınırı vurgulayan (son dönüşümlü) fiillerin anlık ve anlık olmayan şeklinde ayrılabilirliğini belirtse de her iki durumda da olayın gerçekleşmesi ile tamamlanmasının aynı noktada olduğunu dolayısıyla iki grup arasında gerçekleşme biçimi bakımından bir fark olmadığını belirtir (Karadoğan, 2009: 12). Bu fiillerde ‘son sınır’ kavramının önemini vurgulayan Karadoğan, -mAyA başla- ve -mAyA devam et- gibi yapılarla uyumsuzluğundan bahseder. (Karadoğan, 2009: 10-11). öl-, uyan-, evlen-, kırıl-, sön-, bozul-, barış- gibi fiiller [+SS] fiiller grubundadır (Karadoğan, 2009: 12).

1.2 Sınır Vurgulamayan Fiiller [-SV]

Bu tarz fiillerin en önemli özelliği bir anda değil de süreç içerisinde gerçekleşmeleridir. Olayın nerede başlayıp bittiği değil, olayın yaşandığı süreç önemlidir. Johanson, bu fiillerin özü itibarıyla, yani sınırlayıcı bir belirteç olmadan test modelinde x olarak ortaya çıkabilen ağla-, duy-, gez-, gör-, inan-, kaç-, kork-, oku-, yan-, yaşa-, yat-, yürü- gibi sözcük birimleri kapsadığını belirtir (Johanson, 2016: 169). Bu fiillerin belirgin bir başlangıç ve bitiş noktası yoktur. Tanımladıkları sonlu olmayan olaylar doğal sınırlara sahiptir, üç aşama da (başlangıç, bitiş, süre) aynı derecede önemlidir. Herhangi bir doruk noktasına sahip olmadığından olaylar başladığı andan itibaren gerçekleşmektedir. Dönüşümsüz olarak tanımlanan fiillerde geçmiş zaman kullanmak için olay başlamış olmalıdır. ‘X yazdı’ gibi bir cümlede olayın en azından bir kısmının gerçekleştiğini biliriz. Buradaki yazma fiili devam ediyor veya çoktan bitmiş de olabilir. Olay seyir halinde herhangi bir kesintiye uğrasa da yine de gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. ‘X süre boyunca’ gibi zaman zarflarıyla uyumludur (Johanson, 2000: 64). Dönüşümsüz fiilleri dinamik [-t, +dyn] ve statik [-t, -dyn] olarak ikiye ayıran Johanson, dinamiklerin daha az zamana bağlı olduklarını ve başlangıçları ile sonlarının daha net olduğunu ifade eder. Bu gruba yanmak, yemek, büyümek, bakmak, oynamak, dikmek, şarkı söylemek gibi fiiller girer. Statik dönüşümsüzler ise süreçsel evrimden yoksun ve daha az zamana bağlıdırlar. Kör olmak, içermek, kalmak gibi fiiller bu gruba girer (Johanson, 2000: 64-65). Bu fiillerde herhangi bir kritik nokta yoktur ve önemli olan sürektiler (Karadoğan, 2009: 15). Olayın gerçekleşmesi süre üzerinde başlar, devam eder ve tamamlanır. Bu sebeple bu fiil grubu -mAyA başla- ve -mAyA devam et- gibi yapılarla uyumludur (Karadoğan, 2009: 15-16). oku-, yıka-, sevin-, dinle- gibi fiiller [-SV] fiiller grubundadır.

1.3 Ön Sınır Vurgulayan Fiiller [+ÖS]

Ön sınır vurgulayan fiillerde hem süreç hem de olayın gerçekleşme noktası önemlidir. Bu fiillerde olay gerçekleşir ve bir süre daha devam eder. Yani hem [+SS] hem de [-SV] fiillerin özelliklerini yansıttıklarını söyleyebiliriz. Biri diğerinin devamı olan iki aşamadan oluşur. Başlangıç dönüşümlülerde başlangıçtaki evrimsel bir dönüm noktası fiilin içeriğinin içkin bir parçası olarak kabul edilir. Bir duruma girme kavramı ile durumun kendisi özdeştir. Örneğin otur- fiili evrimsel olarak birbirine bağlı iki aşamadan oluşur. İlk aşama sonlu ve dinamik; ikinci aşama ise sonsuz ve statiktir. Başlangıç dönüşümlüler kendi başlarına bir sınıf oluştururlar ve dönüşümsüz veya son dönüşümlülerle karıştırılmamalıdır. Bir dildeki başlangıç dönüşümlü fiil başka bir dilde hem başlangıç dönüşümlü hem de dönüşümsüz iki farklı fiile karşılık gelebilir. Türkçe otur- fiili Rusçada sest’ ‘sit down’ ve sidet’ ‘sit’ fiillerine karşılık gelmektedir. (Johanson, 2000: 63). Bu

fiillerin başlangıç aşamaları -mağa başla- ile anlatılamaz (Johanson, 2016: 181). Bu fiiller bir [+SS] ve bir [-SV] ile karşılanabilecek iki olayı karşılarlar. Bu iki olay ön sınırdaki (O1) ve sürekte yer alan (O2)'dir. Olayın gerçekleşmiş sayılabilmesi için (O1)'in gerçekleşmiş olması gereklidir. Sonrasında ise süreği karşılayan (O2) gerçekleşmeye başlar. Bu fiiller -mAyA devam et- yapısıyla uyumludur (Karadoğan, 2009: 18). İki olay tek bir fiil ile karşılanır, bu nedenle ikinci olay birinci olayın doğal sonucudur. Art arda sıralanan herhangi iki olay birleşerek bir [+ÖS] ile karşılanamaz. Örnek olarak, “/ayağa kalkma/ → /yürüme/” gibi birbirini takip eden olayların tek bir fiil ile karşılanması mümkün değildir (Karadoğan, 2009: 19). uyu-, saklan-, uç-, yat-, otur- gibi fiiller [+ÖS] fiiller grubundadır.

3. Muhâkemetü'l-Lugateyn Üzerine

Muhâkemetü'l-Lugateyn, Ali Şir Nevâyî tarafından Türkçe ile Farsçayı kıyaslamak için yazılmıştır. Aslında Nevâyî eserin ilk kısmında dört dil üzerinde durmaktadır. Türkçe, Arapça, Farsça ve Hintçe. Arapçayı kutsal bir dil olarak görerek onun kıyas kabul etmediğini, Hintçeyi ise faydasız, boş süprüntüler olarak gördüğünü ifade eder (Barutçu-Özönder, 1996: 203). Geriye, kıyaslanabilecek sadece iki dil kalır: Türkçe ve Farsça.

Nevâyî acaba neden böyle bir karşılaştırmaya ihtiyaç duymuştur. Kut'a göre bunun sebebi Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâyis* ve *Nesâyimü'l-Mahabbe*'yi yazarken çoğu kişinin eserlerini Farsça ve Arapça yazdığına şahit olmasıdır. Bu konu üzerinde çok düşünen Nevâyî, Türkçenin Farsçadan daha üstün olduğunu kanıtlamayı amaçlar (Kut, 2020: 74). Sema Barutçu bu soruya daha geniş bir cevap aramıştır. Bu türden sorulara cevap verebilmek için Nevâyî'nin yaşadığı çağa, hatta Nevâyî öncesi dönemin Türkistan Türk kültür hayatına, Türk dilinin edebî dil sıfatında ne dereceye kadar kullanıldığına, Türk yazar ve şairlerinin nasıl bir dil şuuruna sahip olduklarına göz atmak gerektiğini belirtir. (Barutçu-Özönder, 1996: 4). Türkçeyi Farsçayı karşılaştırıp Türkçenin edebî dil bakımından Farsçadan üstün olduğu fikrine dayanan Nevâyî, Türk dilinin edebî dil olarak kullanım derecesinin, Türk edebiyatının içinde bulunduğu durumun edebiyat tarihi açısından değerlendirmesini yapmıştır (Barutçu-Özönder, 1996: 9).

ML'yi propaganda açısından inceleyen bir çalışmaya göre; esas itibariyle Nevâyî iki dilli toplumda Türkçenin yok olmaması için Türklerin Türkçe eserler vermesi için mücadele vermiştir (Asar vd., 2020: 2764). Nevâyî'nin hedef kitleleri Farsça yazan Türklerdir. Aralarındaki ilgi-görüş birliği ise Türk olup Türkçe yerine Farsça yazmalarıdır. Oldukça ikna edici bir dil kullanan Nevâyî olumsuz örnekleri dahi hedef kitle üzerinden vermemiştir. ML'deki didişmeci yapı Walton (1997: 396-440) tarafından verilen on temel propaganda özelliğini taşımaktadır (Asar vd., 2020: 2774). ML bizce nasihatname niteliği taşıyan bir eserdir. Nevâyî, genç şairlere Türkçeye yönelmelerini, onlara ana dillerinde çok geniş imkânlar sunulduğunu, eğer ana dillerinde yazarlarsa daha iyi eserler verebileceklerini kendi şiirlerinden de örnekler vererek ifade etmektedir.

Nevâyî, eserinde dil kıyaslamaları yaptıktan sonra birdenbire 100 tane Türkçe kökenli fiil sayar. Sonrasında ise kıyaslamaya bu fiiller üzerinden girişir. Sıpkar-, tamşı- gibi fiillerle 'içmek' kavram alanında; bohsa-, yığlamsın-, ingre-, singre-, sıkta-, yığla-, öbür- gibi fiillerle 'ağlamak' kavram alanında; kımsan-, kızgan- fiilleriyle 'imrenmek ve kıskanmak' kavram alanlarında kıyaslamalar yapmıştır. Görüldüğü üzere Nevâyî, kıyaslamasına fiilleri temel alarak başlamıştır. Bu kıyaslama Nevâyî'nin dillerin söz varlığı içinde fiil kavramına ayrı bir önem verdiğini gösterir. Bu iddiasını da şiir örnekleriyle desteklemiştir. Daha sonra diğer sözcük türleriyle kıyaslamalar yapmıştır. Biz, burada bahsedilen fiillerin kılınış özellikleri üzerinde duracağız.

4. Muhâkemetü'l-Lugateyn'deki Yüz Fiilin Kılınış Özellikleri

Kılınış fiilin anlamıyla ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla kullanıldığı bağlam-kılınış değıştiriciler hariç- bir şey ifade etmez. Türkçenin tarihî dönemlerinde kullanılan sözcüklerin kılınış özellikleri sözlük anlamlarına göre incelenecektir. Çünkü fiilin kılınış özelliğı içkindir. Bu nedenle biz ML'deki fiilleri bağlam içinde değıil de sahip oldukları anlamları bakımından inceledik.

Barutçu, ML’de bahsedilen 100 fiilin anlamlarını ayrı maddeler hâlinde açıklamıştır. Biz bu çalışmadan yararlandığımız için o açıklamaların sayfa numaralarını vereceğiz.

Aldamak: Aldatmak (s. 108). Aldatmak anlık olarak gerçekleşen ve süreç içermeyen bir fiil olduğu için [+SS] fiiller grubundadır.

Arğadamak: Aldamak (s. 108) fiiliyle aynı kılınış özelliğine sahiptir.

Avunmak: Avunmak, teselli bulmak, gönül aldatmak (s. 108). Avunmak fiili süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Aylanmak: Dönmek, dolaşmak (s. 108) anlamında kullanılan bu fiilde vurgu sürekin üzerinde olduğu için [-SV] fiiller grubuna girer.

Biçmak: Biçmek (s.109) anlamındaki bu fiilde de vurgu sürekin üzerindedir dolayısıyla [-SV] grubuna girmektedir.

Bohsamak: Dokunaklı, yanık bir sesle, boğuna boğuna ağlamak (s. 109). Ağlamak fiili süreç gerektiren, bir anda gerçekleşmeyen bir fiildir. Dolayısıyla bu fiil [-SV] grubuna girer.

Busmak: Pusmak, pusu kurmak; dışarı firar etmek (s. 110). Bu fiil için iki anlam verilmiştir. Bu fiilin hem pusu kurmak hem de firar etmek anlamları [+SS] fiiller grubundadır.

Buşurğanmak: Müteessif olmak, kederlenmek; sinirlenmek (s. 110). Üzülme anlamındaki fiilde vurgu tek bir noktada değil süreçtedir. Bu nedenle bu fiil [-SV] grubuna girer.

Bürmek: Bürmek, bükmek, kıvrırmak (s. 110). Bürmek anlamındaki bu fiil bir anda gerçekleşen değil de zamana yayılan bir olayı ifade eder. Dolayısıyla bu fiil [-SV] grubuna girmektedir.

Cıçaymak⁴: Kahkaha ile gülmek veya dışarıya doğru sarkmak (s. 111). Bu fiilin hem gülmek hem de sarkmak anlamları sürece vurgu yaptıkları için [-SV] fiiller grubundadır.

Cıdamak: Tahammül etmek, katlanmak, dayanmak (s. 111). Tahammül etmek, katlanmak anlamına gelen bu fiil bir anda gerçekleşmeyen bir fiildir. Sürece vurgu vardır. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girmektedir.

Cırgamak: Eğlenmek, zevk sürmek (s. 112). Eğlenmek fiili bir anda gerçekleşen değil belirli bir süreç gerektiren bir fiildir. Bu nedenle bu fiil [-SV] grubuna girmektedir.

Çaykalmak: Çalkanmak, sallanmak, harekete gelmek (s. 112). Sallanmak fiili süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Çıkanmak: 1) Çiğnenmek, ayaklar altında çiğnenmek. 2) Sakınmak, çekinmek; korkmak; gerilemek (s. 113). Çiğnenmek ve gerilemek fiilleri süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır. Sakınmak ve korkmak fiilleri ise süreç içermediği için [+SS] fiiller grubundadır.

Çımdılamak: Çimdiklemek (s. 113). Çimdiklemek fiili bir anda gerçekleşen, herhangi bir süreç gerektirmeyen bir fiildir. Bu nedenle bu fiil [+SS] fiil grubuna girer.

Çiçergemek⁵: Sözcüğü ‘ürpermek’ anlamında düşünürsek [-SV] fiiller grubunda olduğunu söyleyebiliriz.

⁴ Barutçu, Şeyh Süleyman Efendi’de cıçay- fillinden hareketle bu fiilin anlamının ‘kahkaha ile gülmek’ veya Kırgızcadaki cıçay- ‘dışarıya doğru sarkmak, dışarıya doğru çıkıp durmak’ anlamlarında olabileceğini söyler (Barutçu-Özönder, 1996: 111).

⁵ Barutçu bu sözcüğün Moğolca alıntı olabileceğini belirtir. Moğolca çiçire- (ЧИЧРЭХ) çiçreh: ‘titre-, sallanmak, ürpermek, titreşmek, korkuyla ürpermek’ (Lessing, 2017: 237). Ayrıca Oyroçta çeçerke- ‘gururlanmak’ ve Tuvacadaki çeçerge- ‘güzel konuşmayla övünmek sözcükleriyle’ de kıyaslanabileceğini belirtir (Barutçu-Özönder, 1996: 114).

Çigreyemek: Uyuyamamak, uyku kaçmak, uykusuzluğa müptela olmak (s. 114). Uykunun kaçması bir anda gerçekleşen bir fiildir. Bu nedenle bu fiil [+SS] grubuna girer.

Çürgenmek: Yanmak, ateşte alazlanmak (s. 114). Yanmak fiili sürece vurgu yaptığı [+SS] fiiller grubundadır.

Çubru-: <Mo. Bir diğerinin izince gitmek, takılmak (s. 115). Birini takip etmek, peşinden gitmek fiili sürece gerektiren bir fiildir. Bu nedenle bu fiil [-SV] grubuna girer.

Çubrutmak: İzletmek, peşine takmak (s. 115). Bu fiil de çubru- fiilinde olduğu gibi sürece odaklı bir fiil olduğu için [-SV] grubuna dâhil edilebilir.

Divdeşmek: Sözcüğün tanıklanmadığını belirten Barutçu, Azerbaycan Türkçesindeki *dävdämmäx 'kör kimi hărăkät etmek'* sözcüğüyle karşılaştırma yapar (s. 115). Hareket etmek fiili sürece vurgu yaptığı için [-SV] fiiller grubundadır.

Doptulmak: <Mo. Çiğnemek, ayaklar altında ezmek; ayaklar altında ezmek; ayaklarıyla kırletmek; tepinmek; koşmak, saldırmak, (süvari) hücum etmek; imha etmek; yağmalamak (şehir, ülke) (s. 115). Birçok anlamı olan bu fiil çiğnemek anlamıyla tanıklanmıştır. Çiğnemek fiili belirli bir sürece gerektiren bir fiil olduğu için [-SV] grubuna dâhil edilebilir.

Dumsaymak: Burun sallamak; darılmak, hışımlanmak (s. 116). Burun sallamak ifadesinde sallamak sözcüğü sürece içeren bir fiildir. Bu nedenle burun sallamak fiili [-SV] grubuna girer. Darılmak fiili ise sürece gerektiren değil anlık bir fiildir. Bu nedenle [+SS] grubundadır. Bu fiilde görüldüğü gibi bir fiilin iki farklı anlamı farklı kılımsı türlerinde olabilir.

Ingranmak: Ağlamak, dertli olarak gizli gizli ağlamak, inlemek (s. 116). Ağlamak fiili sürece içeren bir fiil olduğu için [-SV] fiiller grubundadır.

İşkarmak: Hatırlamak; hesaba almak; kabul etmek (s. 116). Hesaba almak ve kabul etmek fiilleri sürece içermediği için [+SS] fiiller grubundadır. Hatırlamak⁶ ise hatırlamak ve daha sonrasında aklında tutmayı içeren iki olayı karşılamaktadır. Bu nedenle [+ÖS] fiiller grubundadır.

İgermek: Takip etmek, birinin bir şeyin arkasından yürümek; dönmek, döndürmek (s. 116). Takip etmek anlamı için çubru- fiiline bakılabilir. Dönmek fiili ise sürece içeren bir fiil olduğu için [-SV] fiiller grubuna girer.

İgirmek: Dönmek, döndürmek; eğirmek (s. 117). İgirmek fiiliyle aynı kılımsı özelliğine sahiptir. Eğirmek fiili de sürece içerdiği için [-SV] fiil grubuna girer.

İglenmek: Duraklamak; oturmak, yerleşmek; vakit geçirmek, oyalanmak; eğlenmek (s. 117). Birçok anlamı olan bu fiilde duraklamak fiili sürece içeren değil anlık gerçekleşen bir fiildir. Bu nedenle [+SS] grubuna girer. Oturmak anlamı birbirini takip eden bir olay ve süreden oluştuğu için [+ÖS] grubundadır. Oyalanmak ve eğlenmek fiilleri sürece vurgusu içerdiği için [-SV] grubundadır.

İgrenmek: İğrenmek (s. 118). İğrenmek fiili sürece vurgu yapan bir fiildir. Bu nedenle [-SV] grubuna dâhil edilebilir.

İndemek: Çağırarak, davet etmek (s. 118). Çağırarak fiili anlık gerçekleşen sürece yapılarıyla uyumsuz bir fiildir. Bu nedenle [+SS] grubundadır.

İrikmek: 1) Erken kalkmak; 2) Acele etmek; 3) Kalbi sıkıntılı olmak, can sıkılmak; usanmak, bıkmak, yorulmak; 4) Nefret etmek, istikrah etmek (s. 119). Bu fiilin tüm anlamları [+SS] fiiller grubundadır.

⁶ Johanson bu fiili Almandaca iki aşamalı olduğunu ifade eder: hatırla- 'sich erinnern-hatırlamak'(hatırla-): BAŞ='sich entsinnen-hatırlamak' (Tätigkeit des Sich-erinnerns-Hatırlama faaliyeti), DUR = 'im Gedächtnis behalten-aklında bulundurmak' (Zustand des Sicherinnerthabens-Hatırlama durumu) (Johanson, 2016: 183)

İşenmek: İnanmak, güvenmek, mutmain olmak (s. 119). İnanmak fiili bir anda gerçekleşen süreç içermeyen bir fiil olduğu için [+SS] grubuna dâhil edilebilir.

Kadamağ: <Mo. Muhkemleştirmek, çivilemek, perçinlemek, çakmak, batırmak (s. 120). Çivilemek anlamındaki bu fiil süreç içermeyiği için [+SS] fiil grubuna dâhil edilebilir.

Kağamağ: <Mo. Sarmak, çevrelemek, abluka altına almak (s. 120). Sarmak fiili süreç gerektiren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Karalamağ: 1) Bakmak, dikkati bir şeye çevirmek, ikide bir bakmak. 2) Karalamak; itham etmek, kötölemek (s. 121). Bakmak fiili süreç gerektiren bir fiildir. Bir anda gerçekleşmez. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer. Bir insana iftira atmak anlamına gelen karalamak fiili de süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubundadır.

Kazganmağ: Kazanmak (s. 122). Kazanmak fiili süreç içermeyen anlık gerçekleşen bir fiildir. Bu nedenle [+SS] fiiller grubundadır.

Kengsiremek⁷: Daralmak veya genişlemek (s. 122) anlamına gelebilecek olan bu sözcüğün her iki anlamı da sürece vurgu yaptığı için [-SV] fiiller grubundadır.

Kenergemek: Sermek, yaymak, döşemek, açmak (s. 123). Sermek fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Kıçıklamağ: Gıdıklamak, tahrik etmek (s. 123). Gıdıklamak fiili anlık olarak değil belirli bir süreçte gerçekleşen bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Kılmağ⁸: Kılınmak (s. 124)., yapılmak anlamında olduğu tahmin edilen bu sözcük sürece değil de belirli ana vurgu yaptığı için [+SS] fiiller grubundadır.

Kımırdamağ: Kımıldamak, sallanmak (s. 124). Kımıldamak ve sallanmak fiilleri süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Kımsanmağ: İmrenmek, çok arzu etmek (s. 124). İmrenmek fiili bir anda gerçekleşen, süreç içermeyen bir fiil olduğu için [+SS] fiiller grubuna girer.

Kımşanmağ: Sallanmak, yavaşça-usulca kımıldamak (s. 125). Kımıldamak ve sallanmak fiilleri süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Kınamağ: İşkence yapmak, tedip etmek, tefdi etmek, acı ve elem vermek (s. 126). İşkence yapmak fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Kıngaymağ: Bir tarafa eğrilmek (s. 126). Eğrilmek fiili sürece vurgu yapan, anlık olarak gerçekleşmeyen bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Kıngraymağ: Azarlamak, darılmak, mırıldanarak sızlanmak; inat etmek (s. 126). Azarlamak sözcüğü süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Kıstamağ: Zorlamak, sıkıştırmak, mecbur etmek (s. 127). Zorlamak fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Kızganmağ: Kıskanmak (s. 127). Kıskanmak fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna dâhil edilebilir.

⁷ Barutçu tarafından birçok tahmin ve teori ileri sürülmüştür: *keng+sire- 'gensizleşmek, daralmak, zayıflamak' veya keng+si+re->kengsire- 'genişlemek, yayılmak, serilmek'. Kazakça kaşirik 'das nasenbein' (burun kemiği). (Barutçu-Özönder, 1996: 122)

⁸ Barutçu, bu sözcüğü ML'nin diğer nüshalarından hareketle kılınmağ 'kılınmak, yapılmak' olabileceğini ifade eder (Barutçu-Özönder, 1996: 124).

Kerkinmek: Titremek, sarsılmak, sallanmak; istimna etmek; bir kimsenin ya da bir şeyin üzerine şiddetle çıkmak, tırmanmak (s. 128). Tırmanmak, sallanmak, sarsılmak fiilleri süreç içerdikleri için [-SV] fiiller grubundadır.

Kizermek: Barutçu, bu sözcüğün Kırgızcadaki *kezer-* ‘1. şiddetlice yemek istemek, açlık hissetmek; 2. kurumak ve çatlamak (mes. Dudaklar hakk.); 3. cimrilik etmek, istenilen nesneyi vermemek’ ve Kazakçadaki *kezer-* ‘susuzluktan dudağın kuruyarak çatlaması’ sözcükleriyle karşılaştırılabileceğini ifade etmiştir. (s. 128). Kırgızca ve Kazakçadaki sözcüklerin anlamlarına baktığımız zaman ‘yemek istemek, açlık hissetmek; kurumak ve çatlamak’ anlamlarının sürece vurgu yaptığı için [-SV] fiiller grubunda olduğunu ‘cimrilik etmek ve istenilen nesneyi vermemek’ anlamlarının ise anlık olarak gerçekleştiği için [+SS] fiiller grubunda olduğunu söyleyebiliriz.

Kozğalmağ: Hareket etmek, kıvıldamak; heyecanlanmak; yerinden kalkmak, ayaklanmak (s. 128). Kıvıldamak fiili daha önce **kımırdamağ** sözcüğünde açıklanmıştı. Heyecanlanmak ve yerinden kalkmak fiilleri anlık olarak gerçekleştikleri için [+SS] fiiller grubuna girer.

k/gömürmek: Kemirmek (kemik) (s. 129). Kemirmek fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Köndürmek: Doğrultmak, düzeltmek, ıslah etmek (s. 130). Buradaki doğrultmak fiili “düzen vermek, daha iyi hâle getirmek” anlamındadır. Bu fiil süreç içerir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Körpekleşmek: Körpekleşmek, hafifleşmek (s. 130). Hafifleşmek fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Körüksemek: Can u gönülden istemek, arzu etmek, görmek istemek (s. 130). Körüksemek fiilinin temelinde istemek anlamı vardır. Bu nedenle kılımsız belirlemesini istemek fiiline göre yapacağız. İstemek fiili süreç içeren bir fiildir. Ayrıca -mAyA başla-, mAyA devam et- gibi yapılarla da kullanılabilir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Kuruşşamağ: Çok kuru olmak, gıcırdamak, cızırdamak (s. 131). Gıcırdamak ve cızırdamak fiilleri süreç içeren fiillerdir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Kuvarmağ: Benzi uçmak, solmak, sararmak (s. 131). Bu fiil için verilen üç anlamdan ilki olan benzi uçmak deyimini, anlık olarak gerçekleşen bir fiildir. Bu nedenle [+SS] fiiller grubundadır. Solmak ve sararmak fiilleri süreç içerdikleri için [-SV] fiiller grubuna girer.

Kündeletmek: Döndürmek, yuvarlatmak; kündeğe vurdurmak, kündeğe veya hapishaneye koydurmak (s. 131). Döndürmek fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Küngrenmek: Söylenmek, homurdanmak, mırıldanmak (s. 132). Küngrenmek fiilinin karşılığı olarak verilen her üç anlam da süreç içermektedir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Küngürdemek: Boğuk ses çıkarmak, homurdamak, mırıldanmak (s. 132). Mırıldanmak, homurdamak fiilleri süreç içeren fiillerdir. Bu nedenle bu fiiller [-SV] fiiller grubuna girer.

Küymenmek: Bahane etmek, sebep ve vesile bulmak (s. 133). Bahane etmek fiili herhangi bir süreç içermeyen, bir anda gerçekleşen bir fiildir. Bu nedenle [+SS] fiiller grubuna dâhil edilebilir.

Mungaymağ: Mahzun, gamlı olmak, meysus olmak (s. 133). Mungaymağ fiilinin karşılığında verilen anlamlar üzülme fiiline karşılık gelir. Üzülme fiili ise süreç içeren bir fiil olduğu için [-SV] fiiller grubuna dâhil edilebilir.

Munflanmak: Kederlenmek; kaygılanmak (s. 133). Hem kederlenmek hem de kaygılanmak fiilleri süreç içeren, anlık olarak gerçekleşmeyen fiillerdir. Bu nedenle bu fiil [-SV] fiiller grubuna dâhil edilebilir.

Nikemek: <Mo. Takip etmek, peşine düşmek, kovalamak; istemek, yalvarmak, rica etmek, taciz etmek (s. 134). Takip etmek, istemek, yalvarmak, rica etmek ve taciz etmek fiilleri süreç içeren fiillerdir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Ohranmek: Atlar su ve yayım için kişnemek; ağlamak (yavru hayvanlar hak.) (s. 134). Hem kişnemek hem de ağlamak fiilleri süreç içeren fiiller oldukları için [-SV] fiiller grubundadır.

Osanmak: Usanmak, bıkmak; nefret etmek (s. 135). Usanmak ve nefret etmek fiilleri süreç içermeyen fiillerdir. Bu nedenle [+SS] fiiller grubuna girer.

Öngdeymek: İyileşmek, başarmak (s. 135). Bu sözcüğün her iki anlamı anlık olarak gerçekleştiği [+SS] fiiller grubundadır.

Örtenmek: Yanmak, kavrulmak (s. 136). Yanmak fiilinin kılınış özelliği çürgenmek maddesinde açıklanmıştır.

Savrulmak: Savrulmak (s. 136). Savrulmak fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Sığınmak: Sıgmak; sığınmak; güvenmek (s. 136). Sığınmak sözcüğüne verilen anlamlardan ilki olan sıgmak fiili anlık olarak gerçekleşen bir fiildir. Bu nedenle [+SS] fiiller grubundadır. Sığınmak ve güvenmek fiilleri ise süreç içeren ve anlık olarak gerçekleşmeyen fiillerdir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Sıgırıkmaç: Sıgmak (s. 137). Sığınmaç maddesinde açıklanmıştır.

Sılanmak: Kendi kendini sıvamak, kendi kendini sıvazlamak, kendine çekidüzen vermek, süslenmek (s. 138). Sıvamak, sıvazlamak; çekidüzen vermek, süslenmek fiillerinin tamamı süreç içerisinde gerçekleşen olayları karşılamaktadır. Bu nedenle bu fiiller [-SV] fiiller grubuna girmektedir.

Sıpamaç: 1) Sıvamak, sıvazlamak; süslenmek. (s. 138). 2) sepmek, saçmak; israf etmek (s. 139). Sıvamak, sıvazlamak ve süslenmek fiilleri silanmaç maddesinde açıklanmıştır. Sepmek ve saçmak fiilleri süreç barındırdıkları için [-SV] fiiller grubuna girer. İsrاف etmek ise anlık olarak gerçekleşen bir fiildir. Bu nedenle [+SS] fiiller grubundadır.

Sıpkarmaç: Bir dikişte, çekişte içmek (içki veya suyu) (s. 139). İçmek sözcüğü temel anlamıyla kullanıldığında [-SV] fiiller grubuna girer. Fakat burada fiilden önce kullanılan “bir dikişte, çekişte” gibi ifadeler bu fiilin anlık olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Bu nedenle bu fiil [+SS] fiiller grubuna girer.

Sızgurmaç: 1) Sızdırmak, eritmek; sezdirmek, ima etmek; belli etmek. 2) Çizmek, nakş etmek, hakk etmek (s. 140). Bu fiilin bütün anlamları süreç içeren ve bir anda gerçekleşmeyen fiillerdir. Bu nedenle sızgurmaç fiili [-SV] fiiller grubundadır.

Singremek: Hüznünden yavaş ve gizli ağlamak (s. 140). Ağlamak fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubundadır.

Singürmek: Sindirmek, hazmetmek (s. 140). Sindirmek fiili bir anda gerçekleşmeyen, süreç gerektiren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubundadır.

Sirmemek: Almak, kapmak, sıyırıp almak (s. 141). Almak veya kapmak fiili anlık olarak gerçekleşen ve süreç içermeyen bir fiildir. Bu nedenle bu fiil [+SS] fiiller grubundadır.

Sirpmek: Serpmek, saçmak; (yağmur) inmek (s. 141). Serpmek fiili bir anda gerçekleşmeyen, süreç gerektiren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Sohranmak: Mırıldanmak, dudak altından yavaş yavaş söylenmek, homurdanmak (s. 142). Mırıldanmak fiili bir anda gerçekleşen değil, süreç gerektiren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Sögedemek: <Mo. Tapınmak; hürmet göstermek (s. 143). Tapınmak ve hürmet göstermek fiilleri süreklilik içeren fiillerdir. Bu nedenle sögedemek fiili [-SV] fiiller grubundadır.

Söndürmek: Söndürmek (ateş) (s. 143). Söndürmek fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubuna girer.

Suklanmak: Hırslanmak, aç gözlü olmak, tamah etmek (s. 143). Bu fiilin üç anlamı da anlık olarak gerçekleşen fiillerdir. Bu nedenle bu fiil [+SS] fiiller grubundadır.

Sürkenmek: Sürüklenmek, sürünmek; sürünmek, sürtünmek (s. 144). Sürüklenmek fiili süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Şağaldamak: Özönder, Kırgızcada “çağlamak, cûş u hurûşa gelmek; gevezelik etmek” anlamlarına geldiğini belirtir (s. 144). Hem çağlamak hem de gevezelik etmek fiilleri süreç gerektiren fiiller olduğu için [-SV] fiiller grubundadır.

Tamşımak: Damla damla içmek (s. 144). Buradaki damla damla ifadesi bu fiilin süreç içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu nedenle bu fiil [-SV] fiiller grubundadır.

Tançkamak: (et) Kokmak, bozulmak (s. 145). Bu fiil bir anda gerçekleşmeyen ve süreç gerektiren bir fiil olduğu için [-SV] fiiller grubundadır.

Tançkalmak: (et) Bozulup kokmak (s. 146). Tançkamak fiiliyle aynı durumdadır.

Tarıkmak: Daralmak, can sıkılmak, sıkıntılı olmak (s. 146). Canı sıkılmak fiili bir anda gerçekleşen değil süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle [-SV] fiiller grubundadır.

Tanlamak: Tefrik ve temyiz etmek, ayırmak, seçmek (s. 147). Seçmek fiili anlık olarak gerçekleşen bir fiil olduğu için [+SS] fiiller grubundadır.

Tirgemek: 1) Sormak, soru etmek; aramak, araştırmak; 2) Direk dikmek, destek vermek, dayamak; 3) Engellemek; tenkid etmek, azarlamak (ss. 147-148). Tirgemek fiiline karşılık gelen anlamlardan sormak, soru etmek; aramak, araştırmak anlamları süreç içerdiği için [-SV]. İkinci ve üçüncü anlamları olan dayamak [+ÖS]; dikmek ve engellemek anlamları da [+SS] fiiller grubundadır.

Tivremek: Batmak, saplanmak (s. 148). Batmak, saplanmak anlamı anlık olarak gerçekleştiği için [+SS] fiiller grubundadır.

Töşelmek: Döşenmek (s. 149). Bu fiil süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Tözmek/Tüzme: 1) Dayanmak, tahammül etmek; 2) Düzmek, düzenlemek; 3) Dizmek. (s. 149). Bu fiilin sahip olduğu üç anlam da belirli bir süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Türmek: Dürmek, katlamak (s. 151). Dürmek ve katlamak fiilleri süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Umunmak: Beklemek, ummak, tamah etmek (s. 152). Beklemek anlamındaki bu fiil bir anda gerçekleşmeyen ve süreç içeren bir fiil olduğu için [-SV] fiiller grubundadır.

Umsunmak: Beklemek, ummak, istemek; ümidini kesmek (s. 152). Beklemek fiili umunmak maddesinde de açıklandığı üzere [-SV] fiiller grubundadır.

Üşermek: Çekmek, sürmek, yaklaştırmak, mecbur etmek, zorunda bırakmak, sevk etmek (s. 153). Çekmek, sürmek anlamları süreklilik anlamı içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Yadamağ: Zayıflamak, güçten düşmek, yorulmak (s. 153). Zayıflamak ve yorulmak anlamları süreklilik içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır.

Yalınmak: Yalvarmak; yaltaklamak (s. 153). Yalvarmak fiili süreç içeren bir fiildir. Bu nedenle bu fiil [-SV] fiiller grubuna dâhil edilebilir.

Yaslamak: 1) Yassılamak, düzlemek; 2) Yaslamak, dayamak (yastık) (s. 154). Bu fiilin birinci anlamı olan yassılamak, düzlemek anlamı süreç içerdiği için [-SV] fiiller grubundadır. Yaslamak, dayamak anlamı ise birbirini takip eden olay ve süreç içerdiği için [+ÖS] fiiller grubundadır.

Yik/girmek: İğrenmek, tiksirmek, nefret etmek (s. 154). İğrenmek anlamı vurgu yaptığı için [-SV] fiiller grubundadır.

Sonuç

Nevâyî, bu fiil listesini hazırlarken anlam bakımından zengin fiilleri göz önünde bulundurmıştır. Listedeki fiiller bazen aynı anlamda bazen de birden fazla anlama sahip olan fiillerden oluşmaktadır. Farsçadaki karşılıkları ise genelde incelik bakımından daha az sözcüğe veya anlama sahiptir.

Kılınış bakımından yaptığımız incelemede 30 adet “son sınırı vurgulayan fiil”, 83 adet “sınır vurgulamayan fiil”, 3 adet ise “ön sınır vurgulayan fiil” tespit etmiş bulunmaktayız. Nevâyî'nin fiil kıyaslamalarında genelde edebî örnekler üzerinde durması bizi edebî eserlerde süreç içerikli, sınır vurgulamayan fiillerin daha çok kullanıldığı sonucuna götürebilir. Ön sınır vurgulayan fiiller ise diğer fiillere kıyasla dilde daha az yer tutmaktadır. Bu nedenle listede daha az yer almaktadır. Son sınır vurgulayan fiiller ise neredeyse sınır vurgulamayan fiillerin yarısı kadar yer tutar.

Nevâyî, bu listeyi hazırlarken muhtemelen günlük dilde çok kullanılan ve edebî eserlerde çok geçen fiilleri seçmiştir. Bu sonuca varmamızın sebebi ise bu listedeki kelimelerin Çağatay Türkçesi için hazırlanan sözlüklerde yer bulmuş olmasıdır. Her ne kadar bazı tahminlerde bulunsak da Nevâyî'nin bu fiil listesini hangi temelde hazırladığını bilmediğimiz için sadece istatistik olarak verdiğimiz bilgilerle yetinmek durumundayız.

Kısaltmalar

[+ÖS]: Ön Sınırı Vurgulayan Fiiller

[+SS]: Son Sınırı Vurgulayan Fiiller

[-SV]: Sınır Vurgulamayan Fiiller

ML: Muhâkemetü'l-Lugateyn

Kaynaklar

- Aksan, Y. (2003). *Kılınış ulamına yaklaşımlar ve Türkçede kılınış*. Kıran, Ayşe & Ece Korkut & Suna Ağıldere (Ed.) *Günümüz Dil Bilim Çalışmaları* (1. baskı, s. 68-81) içinde. Multilingual Yayıncılık.
- Aktürk, E. (2024). *Eski Anadolu Türkçesinde bakış/ kılınış kategorisine Dede Korkut örneği*. Gülnaz Kurt (Ed.) *Filoloji Alanında Uluslararası Çalışmalar* (1. baskı, s. 37-78) içinde. Serüven Yayınevi.
- Asar, A., Çiftci, M., Batur, Z. (2020). Muhâkemetü'l-Lugateyn'in propaganda açısından incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 15(7), 2761-2782. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46135>

- Aslan Demir, S. (2013). Türkmencede kılınış işlemcisi olarak art-fiiller. *Türkbilig*, 26, 67-90.
- Bacanlı, E. (2007). Aspekt, kılınış ve taksis çerçevesinde Tavas ağızlarındaki şimdiki zaman işaretleyicilerinin değerlendirilmesi. *Erdem*, 16(48), 1-20.
- Barutçu-Özönder, S. (1996). *'Alî Şîr Nevâyî Muhâkemetü'l-Luğateyn-İki Dilin Muhakemesi* (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Comrie, B. (1976). *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems* (1st Ed.). Cambridge University Press.
- Erim, B. (2021). *Yunus Emre Divanı'nda kılınış ve görünüş*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Johanson, L. (2000). *Viewpoint operators in European languages*. Östen Dahl (Ed.). *6 tense and aspect in the Languages of Europe* (1. Baskı s. 27-188) içinde. De Gruyter Mouton.
- Johanson, L. (2016). *Türkçede Görünüş* (1. Baskı) (N. Demir, Çev.). Grafiker Yayınları. (1971)
- Kabak, A. (2021). *Köktürk bengü taşlarında kılınış* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılınış* (1. baskı). Divan Kitap.
- Kut, G. (2020). Alî Şîr Nevâyî'nin (ö. 906/1501) Türkçe yazma bilinci ve kimi dikkat çekici eserleri ile kâtiplere serzenişi. *Kültürk*, 1, 73-81.
- Lessing, F. (2017). *Moğolca-Türkçe sözlük* (2. Baskı). (G. Karaağaç, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları. (1960)
- Ocak, M. (2024). *Türkiye Türkçesi ve Ahıska ağzında kılınış ulamı* (Tasvir fiilleri) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde "Bakış" ("Aspektotempora"). *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 124-133.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy* (1st ed.). Cornell University Press.
- Yıldız, H. (2017). Türk dilinde fiillerin semantik sınıflandırılması problemi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3(1), 337-362.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal kuruluş ile ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.